

Kennisoverdracht in continu samenspel

Frans van Vught op zoek naar ondernemende studenten

door Ib Waterreus

Onlangs heeft Minister Hermans het Bologna-akkoord ondertekend, dat voorziet in het opdelen van de universitaire opleiding in een bachelorsfase (3 jaar) en een aansluitende mastersfase (1-2 jaar). Het manifest Naar een universitair reveil pleit in dat kader voor een bachelorsfase die zich richt op algemene academische vorming en een mastersfase die zich richt op een onderzoeks- of beroepsgerichte specialisatie. Kunt u zich daarin vinden of ziet u meer in selectie en differentiatie zoals Joop Hartog elders in dit nummer bepleit?

'Ik ben het met het manifest eens dat de belangrijkste professionele vaardigheden in de mastersfase kunnen worden bijgebracht, binnen aparte onderzoeks- en beroepsgerichte opleidingsvarianten. Ik vind de eerste jaren van wetenschappelijke opleidingen op dit moment te specialistisch. De bachelorsfase zou dus algemener moeten worden, bijvoorbeeld door invoering van een major-minorstructuur zoals onlangs in een aantal universiteiten al is gebeurd. De gedachte hierachter is dat studenten naast een hoofdrichting (de Major) ook een bijrichting (Minor) in een andere discipline volgen. Maar ik kan me niet vinden in het Britse systeem dat het manifest aanhangt, waarbij de bachelorsfase alleen maar academische vorming omvat. Een algemene opleiding van drie jaar lijkt mij namelijk weer te breed en zij beperkt bovendien de mogelijkheden om daarna gespecialiseerde mastersopleidingen op niveau te volgen.'

U bent dus niet zoals Joop Hartog voor differentiatie vanaf het begin van de studie?

'Nee, maar ik ben wel voor versnelde mogelijkheden om door te stromen, bijvoorbeeld een onderzoeksgerichte variant aan het eind van de bachelorsfase, als voorsortering voor een onderzoeksvariant in de mastersfase. Ik zie een systeem voor me met twee soorten bachelors: algemene bachelors (bijvoorbeeld algemene sociale wetenschappen of natuurwetenschappen) en meer specifieke bachelors in een bepaalde discipline (bijvoorbeeld informatica). Ik zit dus waarschijnlijk tussen Hartog en het Manifest in: volgens mij leidt te veel specialisatie in de bachelorsfase tot te smalle opleidingen ten koste van de academische vorming, maar gaan te algemene bachelorsopleidingen juist weer ten koste van de kwaliteit in de mastersfase.'

**Rector magnificus
Frans van Vught van de
Universiteit Twente**
(*'de ondernemende universiteit'*)
**is betrokken bij het thema
'onderwijspolitiek en
kennisbeleid' in de SWB-reeks
sociaal-liberale perspectieven.
Idee sprak met hem over het
Bologna-akkoord en het
Angelsaksische 'bachelor-
master'-model.**

In september 1998 heeft u in Idee onder meer een pleidooi gehouden voor een grotere vrijheid voor instellingen om nieuwe opleidingen te starten. Bestaat dan niet het gevaar van een wildgroei aan opleidingen? 'Universiteiten zouden makkelijker nieuwe opleidingen moeten kunnen beginnen zodat ze beter kunnen inspelen op wetenschappelijke ontwikkelingen. Tegelijkertijd zou een dergelijke vrijheid voor instellingen inderdaad gepaard moeten gaan met een betere controle van de kwaliteit. In plaats van de huidige Adviescommissie Opleidingsaanbod (ACO), die alleen naar de behoefte aan een nieuwe opleiding kijkt, zou een accreditatiesysteem moeten worden ingevoerd zoals in Duitsland reeds bestaat, dat ook naar de kwaliteit van opleidingen kijkt.

Accreditatie zou bovendien steeds voor een periode van bijvoorbeeld vier of vijf jaar moeten gelden, zodat ook de kwaliteit van bestaande opleidingen een geregelde beoordeling krijgt. Slaagt een bestaande opleiding er niet in om de accreditatie te verwerven, dan zou die opleiding het recht moeten verliezen om een graad te verlenen en bekostigd te worden.'

Zou dat betekenen dat opleidingen eerder worden stopgezet dan in het huidige systeem?

'In principe blijft de procedure gelijk. Na een negatieve beoordeling moet men een kans krijgen om de opleiding te verbeteren. Als vervolgens bij een nieuwe en versnelde accreditatieprocedure, bijvoorbeeld na twee jaar, blijkt dat de opleiding nog steeds niet voldoet, dan zou de bekostiging moeten stoppen. Uiteraard moeten de zittende studenten wel hun opleiding kunnen afronden.'

Er is veel kritiek op de sterke nadruk op output (internationale publicaties, diploma's) waardoor universiteiten zouden verworden tot onderwijs- en onderzoeksfabrieken.

'Dat wetenschappers minder in het Nederlands en meer in het Engels publiceren lijkt me alleen maar goed. Dat maakt het Nederlands onderzoek toegankelijker voor een grotere groep onderzoekers waardoor de wetenschappelijke discussie meer gestalte kan krijgen. Het uitmelken van artikelen door varianten van hetzelfde artikel meerdere keren te publiceren, moet wel worden tegengegaan. Overigens vindt die ontmaskering geregeld plaats dus het wordt steeds riskanter om dat te doen. Het is ook

een taak van visitatiecommissies om daarop te letten. Die moeten niet alleen kijken naar het aantal publicaties, maar ook naar de kwaliteit. Het is goed dat dit ook op steeds grotere schaal gebeurt. Ook Nederlandstalige artikelen kunnen op die manier aan bod komen, alleen is het probleem dat je dan al snel onder bekenden uitkomt. Verder zouden we ons niet moeten beperken tot strikt Nederlandse visitaties. Ook erkende buitenlandse instanties voor kwaliteitszorg zouden in Nederland visitaties moeten kunnen verrichten. Er moet wel een onafhankelijke, in Nederland gevestigde accreditatieraad zijn die de uiteindelijke accreditatiebeslissing neemt op basis van een visitatierapport van bijvoorbeeld een buitenlandse organisatie.'

Het budget van universiteiten is nu deels afhankelijk van het aantal studenten en deels van het aantal afgestudeerden. De volledige bekostiging op basis van diploma's die u bepleit zou ertoe moeten leiden dat universiteiten de studeerbaarheid verbeteren, maar dreigt dan niet het gevaar dat universiteiten hun studenten zo snel mogelijk door de studie gaan jagen?

'Ik vind het een schande dat nog steeds grote aantallen studenten de universiteit verlaten zonder diploma. Universiteiten zouden zich tot het uiterste moeten inspannen om mensen te laten vertrekken met in ieder geval een bachelors-, maar liefst een mastersdiploma. De snelheid waarmee dat gebeurt is van minder belang, zolang de kwaliteit maar gewaarborgd blijft. De inspanningsverplichting van de instelling kan ook in een contract met de student worden vastgelegd.

Bekostiging op basis van diploma's zal bovendien leiden tot meer aandacht voor de individuele student, omdat universiteiten er belang bij hebben dat iemand de eindstreep haalt. Universiteiten zouden bijvoorbeeld een studieprogramma op maat kunnen aanbieden aan studenten die dreigen af te haken.

Verder is het goed dat de termijn van de studiefinanciering nu is opgerekt naar tien jaar. Dat geeft studenten meer vrijheid om hun studie flexibeler in te richten en ook allerlei dingen naast de studie te doen. Dat lijkt me ook goed voor de academische vorming.'

Is het geen idee om universiteiten te bekostigen naar studiepunten, om zo ook studenten aan te moedigen om extra vakken te volgen?

'Dat zou ook kunnen. Ik vind in ieder geval dat voor diverse nevenactiviteiten gekeken zou kunnen worden of daar studiepunten tegenover zouden kunnen staan. Onder studenten van de Universiteit Twente bestaat bijvoorbeeld een grote belangstelling om bedrijven te beginnen, vooral in de informatie- en communicatietechnologie. Ik vind dat studenten die in staat zijn om een businessplan te maken en daarnaast ook literatuur doornemen, best een aantal studiepunten voor een vak als bedrijfskunde zouden mogen krijgen. Ook studenten die bestuurlijke functies vervullen zouden onder bepaalde voorwaarden gehonoreerd kunnen worden met studiepunten.'

En een systeem van vouchers (onderwijsstrippenkaarten), zodat studenten zelf hun eigen onderwijs kunnen kopen?

'Er zijn tot dusver slechts een paar experimenten met vouchers op

Foto: Arjen Reel

Frans van Vught

grote schaal geweest, onder meer in Chili. Elke keer blijkt echter dat vouchers grote uitvoeringsproblemen met zich meebrengen. Het idee is heel aantrekkelijk maar tot nog toe blijkt het helaas moeilijk om het in de praktijk te brengen.'

Rechtvaardigen de grote individuele baten van hoger onderwijs geen grotere eigen bijdrage van studenten? Bijvoorbeeld door invoering van het Australische systeem van studiefinanciering, waarbij afgestudeerden een vast percentage van hun inkomen afdragen totdat hun studieschuld is afgelost, zodat de toegankelijkheid gewaarborgd blijft?

'Invoering van het Australisch systeem van studiefinanciering vind ik zeker het overwegen waard. In Australië en Nieuw Zeeland wordt het op grote schaal gebruikt en studenten blijken het geen enkel probleem te vinden om te lenen en in hun eigen toekomst te investeren. Bovendien valt een verdere groei van het hoger onderwijs niet te bekostigen uit de belastingmiddelen. Het Australische systeem is daarom volgens mij een goede en voor de hand liggende manier om een massaal gebruik van hoger onderwijs te kunnen financieren.'

Zou daarnaast differentiatie van collegegelden niet kunnen helpen om tekorten aan technici en bijvoorbeeld ook de huidige lerarentekorten te bestrijden?

'Ik ben niet tegen meer differentiatie in collegegelden, maar ik denk eigenlijk dat de organisatie van de studiefinanciering belangrijker is. Het Australische systeem laat bijvoorbeeld ook ruimte voor differentiatie naar studierichtingen. Studenten in richtingen waar een tekort wordt verwacht zouden bijvoorbeeld gunstiger aflossingsvoorwaarden kunnen krijgen. Een dergelijke differentiatie is in Australië ook met succes toegepast.

Het grootste probleem met de technische en natuurwetenschappen is denk ik toch het perspectief op de arbeidsmarkt. Op dit moment zijn de salarissen voor technici nog vaak lager dan voor afgestudeerden van sommige andere opleidingen. Tekorten aan technici zullen de salarissen in de toekomst wel doen stijgen en dan zullen technische studies vanzelf aantrekkelijker worden.'

Wat is de rol van de universiteit in het technologiebeleid? Moet de universiteit meer gaan samenwerken met het bedrijfsleven en zich dus meer richten op toegepast onderzoek of moet het zich blijven concentreren op fundamenteel onderzoek?

'Ik ben een warm voorstander van een intensieve samenwerking met het bedrijfsleven. Voor de overdracht van wetenschappelijke kennis maak ik graag een vergelijking tussen een estafette en een voetbalwedstrijd. In een estafette vindt eerst fundamenteel onderzoek plaats en wordt de opgedane kennis daarna pas doorgegeven aan het bedrijfsleven. De overdracht van kennis komt echter veel effectiever tot stand in een voetbalwedstrijd waarbij continu samenspel plaatsvindt tussen fundamenteel en toegepast onderzoek. De ontwikkelingen in de informatie- en communicatietechnologie zijn daar een goed voorbeeld van. Zeker wanneer grote investeringen noodzakelijk zijn is het onverstandig om kennis voor je te houden. Juist door anderen te laten deelnemen aan het onderzoek kunnen veel betere onderzoeksfaciliteiten worden gecreëerd. Dat is ook de enige manier waarop geconcurrereerd kan worden met de Verenigde Staten. Als we het niet zo doen, krijgen we in Nederland nooit een Silicon Valley.'

Bestaat niet het gevaar dat de universiteit zich meer gaat richten op toegepast onderzoek voor bedrijven ten koste van het fundamentele onderzoek?

'Dat is volgens mij helemaal niet zo. Bedrijven zijn juist geïnteresseerd in een relatie met fundamenteel onderzoek. Het onderscheid tussen fundamenteel en toegepast onderzoek is bovendien achterhaald. Er wordt ook fundamenteel onderzoek gedaan in het bedrijfsleven, terwijl sommige afdelingen van de universiteit toegepast onderzoek doen.'

Wat vindt u ervan dat sommigen een wildgroei signaleren aan bijzondere leerstoelen en dat zien als een 'verborgen privatisering'?

'Ik ben niet bang dat bijzondere leerstoelen leiden tot privatisering en ik vind het ouderwets om te zeggen dat de academische

vrijheid daarbij in gevaar komt. Ik zie graag dat bedrijven bijdragen aan de bekostiging van een leerstoel, zolang de beslissing over de vestiging en inhoud van een leerstoel maar bij de universiteit blijft. Het vergroot bovendien de betrokkenheid van het bedrijfsleven bij universitair onderwijs. Zowel de deelnemende bedrijven als de universiteit hebben baat bij een koppeling tussen het onderzoek in bedrijven en het onderzoek aan de universiteit.'

Maar bij de toekenning van eredoctoraten plaatst men wel eens vraagtekens of dat altijd gebeurt vanwege wetenschappelijke verdiensten of om bedrijven met bijzondere leerstoelen te vriend te houden.

'Volgens mij valt dat wel mee. Negentig procent van de eredoctoraten wordt uitgereikt vanwege wetenschappelijke kwaliteiten. De rest bestaat uit personen met belangrijke maatschappelijke verdiensten, zoals bijvoorbeeld Mandela en recentelijk Wahid. Enkele uitwassen daargelaten heb ik niet het gevoel dat universiteiten zo dom zijn om eredoctoraten te verlenen om bedrijven te paaien. Daarmee bewijs je ook de ontvanger geen dienst.'

Een ander punt is dat wetenschappers in Nederland, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de VS en Duitsland, hun hele carrière van student tot hoogleraar op dezelfde universiteit kunnen doorbrengen. Dat zou zelfs kunnen leiden tot 'academische inteelt'.

'Dat is inderdaad iets wat in Nederland relatief meer voorkomt dan in veel andere landen. Dat is op zichzelf jammer. Ik denk dat het aan te bevelen is als iemand na zijn studie eerst ergens anders gaat werken en niet steeds bij dezelfde wetenschappelijke instelling blijft.'

U zou niet zoals in sommige landen willen vastleggen dat iemand niet mag promoveren aan dezelfde universiteit waar hij is afgestudeerd?

'Ik vind niet dat je dat wettelijk moet regelen, wel dat je ernaar moet streven dat het weinig gebeurt. Universiteiten zouden wel kunnen proberen om dat onderling af te spreken, maar onderzoekers moeten ook zelf beseffen dat het aardig is om elders ervaring op te doen.'

Het manifest klaagt over de 'bureaucratisering van de universiteit' (de helft van het personeel zou zich bezighouden met ondersteunende diensten en slechts 20% van het personeel zou bestemd zijn voor onderwijs).

'Dat is onzin. Voor zover het hier of daar nog een beetje het geval is, is de universiteit al druk doende om dat te veranderen. Ze moeten ook wel, anders zou het ten koste gaan van de kwaliteit. Universiteiten zijn de afgelopen jaren juist druk geweest om het administratief apparaat af te slanken. Verreweg het grootste deel van de middelen gaat naar academische functies. Sommige wetenschappelijk medewerkers hebben weliswaar deels ook coördinerende taken, maar dat was in de 16e-eeuwse colleges in Engeland ook al zo. Bovendien voorkomt dat ook dat de specialisatiedrang te ver doorschiet.'

Wordt aan de universiteit het onderwijs niet ondergewaardeerd in vergelijking met het onderzoek?

'Tot voor kort waren onderzoeksprestaties inderdaad bepalend voor de carrièremogelijkheden aan de universiteit. De laatste jaren is dat gelukkig wat veranderd en mijn voorspelling is dat het in de komende tijd nog verder zal worden bijgesteld. Eenvoudigweg omdat onderwijs belangrijker is geworden. Dat betekent dat er nu wel degelijk academische carrières mogelijk zijn voor goede docenten die minder goed zijn in onderzoek.'

Verwacht u daarmee geen verdere splitsing tussen docenten en onderzoekers?

'Het lijkt me goed voor de academische vorming dat docenten ook onderzoek doen, maar ik kan me voorstellen dat sommigen zich specialiseren in onderwijs of onderzoek. Niet iedere goede onderzoeker is nou eenmaal een even goede docent of omgekeerd.'

De universiteit kampt met vergrijzing en een gebrek aan carrière-

mogelijkheden voor jonge wetenschappers, terwijl straks tekorten aan wetenschappelijk personeel dreigen. Tegelijkertijd is de animo voor de wetenschap sterk gedaald; aio's zijn nauwelijks te vinden. Moet de universiteit straks noodgedwongen in het Engels onderwijs geven omdat alleen in het buitenland nog personeel te vinden is?

'Sowieso zal steeds meer onderwijs in het Engels gegeven gaan worden. Dat maakt de inzet van Engelstalig personeel ook makkelijker. In toenemende mate zal een internationale concurrentieslag om wetenschappelijk personeel plaatsvinden, en dat komt de kwaliteit vaak ten goede. Verder hoop ik dat de salarissen voor onderzoekers en docenten aantrekkelijker worden, zodat we kunnen concurreren met de private sector. Op dit moment blijft de salariëring achter waardoor het voor jongeren minder aantrekkelijk is om op de universiteit te gaan werken. Daardoor dreigt het talent dat de universiteit hard nodig heeft niet meer toe te stromen.'

Technische universiteiten hebben de arbeidsvoorwaarden voor aio's de laatste jaren sterk verbeterd. Heeft dat beleid gewerkt?

'Ja, daardoor hebben we minder wervingsproblemen dan een aantal jaren geleden. Het blijft echter een probleem dat aio's in Nederland vaak niet te vinden zijn. Om die reden komen in toenemende mate onderzoekers uit Oost-Europa en Zuidoost-Azië. Meer dan de helft van de aio's aan mijn universiteit komt op dit moment al uit het buitenland.'

Bestaat niet het gevaar dat als de babyboomers straks met pensioen gaan, weer en masse mensen van dezelfde generatie worden aangenomen, zodat het huidige personeelsprobleem zich in de toekomst weer gaat herhalen?

'Universiteiten moeten dat inderdaad zien te voorkomen en dat wordt ook geprobeerd met dakpanconstructies; dat houdt in dat de opvolger van een leerstoel vervroegd wordt benoemd, zodat er tijdelijk twee hoogleraren op dezelfde leerstoel zijn. Op die manier ontstaat een betere spreiding over leeftijdscategorieën en krijgen jonge onderzoekers tegelijkertijd betere carrièremogelijkheden. Dat zou op veel grotere schaal moeten gebeuren, maar het is duur omdat het een tijdlang tot dubbele uitgaven leidt.' ♦

